

Sovjetisk ubåt U – 137 med kärnvapen

Ragnar Hellborg

Vid Allhelgonahelgen 1981 fylldes dagstidningarna med en stor nyhet: En Sovjetisk ubåt U 137 på hemligt uppdrag har gått på grund och står fast på ett skär i Blekinge östra skärgård långt inne på militärt skyddsområde och inte långt från Karlskrona marinbas.

Kvällsposten var först med att få ut nyheten redan på onsdagen 28 oktober 1981 bara några timmar efter upptäckten.

Dagen efter torsdagen 29 oktober kom bland annat Sydöstran med fotografier av haveristen.

Svenska militära enheter från bland annat flottan och kustjägarna drogs de närmsta dagarna samman i området.

*Ett stort område spärrades av och helikoptrar och drakenplan patrullerade i luftrummet och svenska ubåtar befann sig som skydd i undervattensläge längs territorialgränsen.
Marinfartyget Thule placerades som en spärr i sundet ut mot öppet vatten.*

I ett extra Aktuellt på TV torsdagen 5 november en vecka efter grundstötningen avslöjade statsminister Torbjörn Fälldin att ubåten "...intill visshet gränsande sannolikhet..." var bestyckad med kärnvapen.

Utrikesminister Ola Ullsten och statsminister Torbjörn Fälldin i ett extra TV-Aktuellt 5 november.

Klipp ur DN 6 november 1981, dagen efter statsministerns avslöjande om kärnvapen ombord på U 137.

Den politiska aktiviteten i Sverige och i världen var stor. Detta var en världsnöhet.

Klipp ur Kvällsposten 11 november 1981, dagen efter statsministerns avslöjande om kärnvapen ombord på U 137.

Mätning av den joniserande strålningen utfördes på Forsvarets Forskningsanstalts (FOA) uppdrag av bland annat docent Ragnar Hellborg från Fysicum i Lund och med utrustning från Lund.

Klipp ur Helsingborgs Dagblad 22 november 1985, artikeln infördes i samband med att en dokumentärfilm visades på TV.

En första, enkel mätning med handburna gamma- och neutroninstrument skedde natten mellan Allhelgonaafton fredagen 30 oktober och Allhelgonadagen lördagen 31 oktober. Vid mätningen indikerades gammastrålning från en punkt någon meter bakom en av torpedöppningarna vid ubåtens för. Ingen neutronstrålning kunde upptäckas. Den registrerade gammastrålningen var så låg och avtog så snabbt med avståndet att den inte kunde skiljas från den allmänna naturliga strålningsbakgrunden om detektorn flyttades någon meter i sid-, höjd- eller djupled. Gammamätaren var av scintillationsmodell. Med ett GM rör, som vanligtvis används vid strålskyddsmätning, hade gammastrålningen inte kunnat upptäckas. Likaså om strålkällan hade funnits på land hade den inte gått att upptäcka med handinstrumentet eftersom den naturliga bakgrundsstrålningen är högre på land än ute på vatten. Slutsatsen av denna första mätning var att en gammakälla fanns inom någon eller några meters avstånd från detektorn och i riktning mot ubåten.

För att bestämma vilken eller vilka sorters atomkärnor som sände ut gammastrålningen behövs en annan sorts och mycket mer avancerad utrustning. Sådan utrustning hämtades natten mellan lördag och söndag på Fysicum i Lund och hos FOA i Stockholm. Bland annat forslades två behållare med totalt 50 liter flytande kväve (temperatur $-196\text{ }^{\circ}\text{C}$) från Lund för att användas för kylning av den mycket avancerade gammadetektorn. För mätningen användes kustbevakningsfartyget Tv 103 som normalt låg förtöjt längs ubåten och med stävorna i jämnhöjd. Tv 103 var ungefär hälften så lång som ubåten. Varje morgon och kväll gick detta fartyg in till en brygga utom synhåll från ubåten för hämtning av färskvatten till ubåtspersonalen, avlämning av ubåtens hushållssopor etc.

Kustbevakningsfartyget Tv 103 på plats längs ubåtens babordssida.

På söndagskvällen lastades den avancerade mätutrustningen från denna brygga över till Tv 103. Utrustningen placerades under däck, vilket skyddade den från upptäckt utifrån. Personalen på ubåten fick under inga förhållanden upptäcka att strålningsmätning pågick. Kustbevakningsfartygets personal var också oinvidga. De trodde att radioavlyssning pågick från deras fartyg. Utrustningen riggades upp och trimmades in. Ett intrikat problem var att på ett väldefinierat sätt elektriskt jorda samtliga experimentutrustningar med hjälp av medförda elkablar i båtens skrov. Vagguttagen på Tv 103 var visserligen på 220 V växelström, men systemet var ojordat. Utrustningen placerades i en koj och i rätt höjd med hjälp av madrasser, filter etc. för att nå så nära ubåten och strålkällan som möjligt. Elektronik, analysator mm placerades också i kojens och allt surrades med snören.

Ett unikt foto av experimentuppställningen under däck i kustbevakningsfartyget Tv 103 tagit av Ragnar Hellborg. Vi ser gammadetektorn och dess elektronik placerad i en koj i en hytt under däck och nära fartygets för.

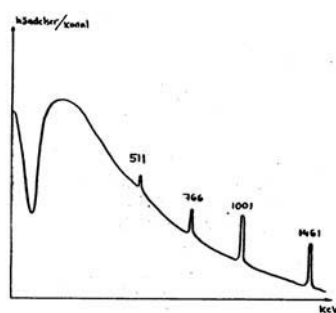

Detaljbild av själva gammadetektorn och dess flytande kväve behållare i kojens på Tv 103.

Principskiss på placeringen av detektorn så nära ubåten som möjligt. Det långa röret som pekar horisontellt mot ubåten innehåller längst fram den känsliga gammadetektorn.

Klockan 1.50 natten mot måndagen 2 november var intrimningen av mätutrustningen klar liksom energikalibreringen av detektorn med hjälp av radioaktiva preparat som hade tagits med från Lund. Mätningen startades. Redan efter 20-30 minuter kunde två tydliga signaler iaktas med energierna 1001,0 keV och 766,6 keV. Dessa signaler ger en entydig identifiering av att strålningen beror på förekomsten av atomkärnan ^{238}U . Det fanns alltså uran ombord på ubåten!

Principiellt utseende på mätresultatet.

Mätningen fick fortgå fram till morgonen för att samla in god statistik även från svagare signaler med lägre energi från eventuellt andra intressanta atomkärnor. Mängden ^{238}U innanför den punkt där mätningen gjordes kunde uppskattas till kilogram. En kraftig storm upp till 40 m/s gjorde att mätningen fick avbrytas på morgonen och ubåten så småningom dras loss från grundet av svensk bogserbåt för att inte brytas sönder mot klipporna. Några dagar efter lossdragningen och när förhören av ubåtens personal avslutats överlämnades ubåten till Sovjets styrkor som låg strax utanför territorialgränsen. Mätresultaten tillsammans med antaganden om avstånd mellan detektor och strålkällan, geometri, skrovtjocklekar hos de två fartygen etc. gav möjlighet att beräkna kärnvapnets styrka. Kustbevakningsfartyget låg kloss mot ubåten. Detta medförde att detektorn befann sig endast ½ meter från ubåtsskrovet.

Kustbevakningsfartygets placering alldeles intill ubåten och i höjd med de främre torpederna tillsammans med ubåtens upplyfta läge på grundstötningsskären möjliggjorde de lyckade gammamätningarna.

Den av oss beräknade sprängkraften motsvarade ungefär en Hiroshimabomb.

Klipp ur DN 11 november 1981, med avslöjande om den beräknade mängden uran på ubåten.

Ryska avslöjanden långt senare när Sovjet hade upphört bekräftade att våra mätningar, beräkningar och uppskattningar var korrekta.

usa ubåtstämningar. Ombord på en ubåt seglar alla efter alla .
 Mentalt var alla förberedda på risken för en eventuell död, trots att fa-
 ran i ordern inte låg i själva sprängningen av ubåten. Men ombord fanns i
 torpeduberna torpeder bestyckade med kärnstridspetsar. **Effekten av en
 detonation med en sådan kärnstridspets är ungefär lika stor som bomben
 som släpptes över Hiroshima.**
 Kärnvapenexplosion! Det var fruktansvärt att bara tänka på all förstörelse
 och de mångåriga konsekvenser som det skulle kunna få.
 Ubåtens chifferexpert samlade tillsammans med sekonden ihop alla hem-

Utdrag ur en svensk bok (Vasilij Besedin: Inifrån U 137, Albinsson&Sjöbergs Bokförlag 2009) som bygger på ett manuskript skrivet av ubåtens vice befälhavare för "politiska ändamål" Vasilij Besedin.

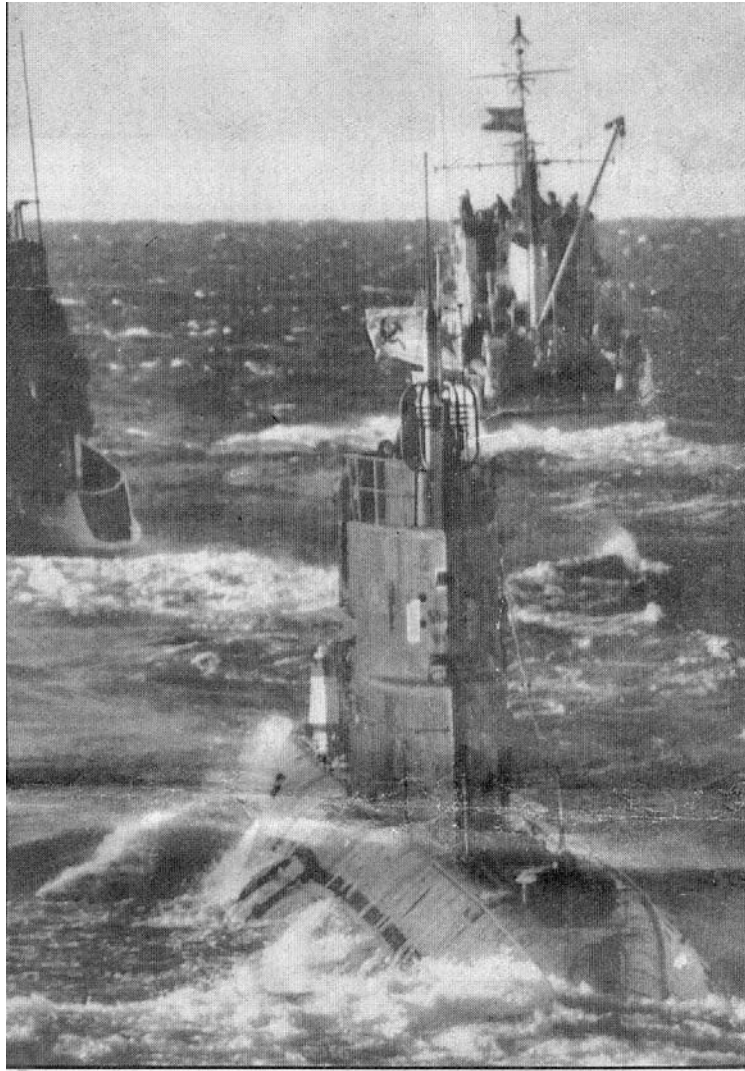
Ett annat avslöjande gjordes i en intervju med fartygets chef Anatolij Gusjtjin strax efter Sovjets fall. Gusjtjin berättade att ubåtens chef hade fått ordern från Moskva om att spränga ubåten om svensk militär stormade ubåten.

Klipp ur SDS 23 januari 1992, artikeln publicerades efter en intervju som TV3 gjorde med ubåtens chef.

Upptäckten av uran resulterade i en av de skarpaste protestnoter som Sverige någonsin formulerat: "Med bestörtning och indignation tvingas den svenska regeringen konstatera att den i Karlskrona skärgård grundstöta ubåten sannolikt har en eller flera kärnstridspetsar ombord. De undersökningar som företagits har gett vid handen att det med intill visshet gränsande sannolikhet finns uran-238 ombord på ubåten, i dess förliga del." Ett av svaren från Sovjet var: "Såväl ubåt 137 som alla andra örlogsfartyg ute till havs har erforderliga vapen och ammunition ombord."

En kraftig storm upp till 40 m/s gjorde att mätningen fick avbrytas på måndagsmorgonen. Stormen pågick några dagar och var så kraftig att ubåten fick dras loss från grundet av en svensk bogserbåt för att inte brytas sönder mot klipporna. Sovjets grundattityd var att sovjetiska enheter skulle sköta lossdragningen, men svenska myndigheter var obevekliga: Inga sovjetiska enheter fick passera territorialgränsen. Några dagar efter lossdragningen och när förhören av ubåtens befäl avslutats överlämnades ubåten till Sovjets styrkor som låg strax utanför gränsen.

Inför hela världspressens ögon stävar här ubåt 137 mot den mötande ryska flottstyrkan. Det var finalen på dramat som mer än en vecka fänest hela svenska folket.

U 137 eskorteras ut till territorialgränsen och överlämnas till Sovjetunionens styrkor som låg strax utanför gränsen.

Överlämnandet gick till så att i spetsen för karavanen av båtar gick minsveparen Blidö. Ombord fanns chefen för 1:a svenska ubåtsflottan kommendör Roderik Klintebo. På ubåten brygga stod mästerlotsen Emil Svensson. När ubåten kommit ut ur Gåsefjärden med alla dess grynnor kunde Erik Svensson lämna ubåten och det sovjetiska befälet tog över. Runt ubåten fanns ett helt uppbåd med svenska fartyg. Karavanen bestod av två bogserare, två minsvepare, en lotsbåt, en patrullbåt, en tullkryssare och en kustbevakningsbåt. Efter tre timmars gång nåddes svenska gränsen. När karavanen nådde dit bröt den sovjetiska jagaren Obractsivj 446 sig ut ur hopen av sovjetbåtar. Ombord fanns viceamiral Alexej Kalinin. Det storstilade och protokollenliga överlämnandet kunde ske. Det skedde per radio enligt följande:

Roderik Klintebo: Sovjetisk ubåt 137 överlämnas härmed i det skick, som framgår av besiktningssprotokoll vilket godkänts av fartygschefen på ubåten. Från svensk sida konstateras att ansvaret för ubåten därmed övertas av den sovjetiska sidan. Bekräfta!

Alexej Kalinin: Uppfattat, i och med att protokollet undertecknats avsäger ni er ansvaret och överlämnar det till oss. Rätt uppfattat?

Klintebo: Rätt uppfattat!

Kalinin: Mottag följande meddelande: Jag har mottagit vår ubåt. Jag tackar för visad hjälp. Lycklig resa.

Klintebo: Jag återgår till min bas och lyckönskar er på den vidare färden.

Kalinin: Uppfattat på återseende.

Klintebo: På återseende.

Därefter försvann alla de sovjetiska båtarna österut.